INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION
ISSN 2181-371X
https://sr-journals.org/index.php/ITSE

Aksiologik yondashuvlar asosida muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonining pedagogik qonuniyatlari va tamoyillari

Toshtemirova Dilbar Bozarovna
Toshkent davlat yuridik universiteti qoshidagi M.S.Vosiqova nomidagi akademik litseyning ona tili va adabiyot fani katta o'qituvchisi shgulnoza310@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada aksiologik yondashuvlar asosida muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonining pedagogik qonuniyatlari va tamoyillari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda didaktik va tarbiyaviy jarayonlarning o‘zaro integratsiyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning ahamiyati hamda qadriyatlar tizimining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi roli yoritilgan. Tadqiqot natijalari muloqot madaniyatini rivojlantirishda qadriyatlar tizimi asosiy determinant omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so’zlar: Aksiologiya, muloqot madaniyati, pedagogik qonuniyatlar, didaktika, tarbiya, qadriyatlar tizimi, kommunikativ kompetensiya, shaxs rivoji, interaktiv ta’lim

Annotation. This article scientifically analyzes the pedagogical principles and concepts of developing communication culture based on axiological approaches. The research highlights the integration of didactic and educational processes, the importance of student-centered education, and the role of the value system in shaping communicative competence. The results of the study demonstrate that the value system is a key determinant factor in the development of communication culture.

Keywords: Axiology, culture of communication, pedagogical laws, didactics, education, system of values, communicative competence, personal development, interactive learning.

Аннотация. В данной статье научно анализируются педагогические закономерности и принципы развития культуры общения на основе аксиологических подходов. В исследовании освещаются интеграция дидактических и воспитательных процессов, важность личностно ориентированного обучения, а также роль системы ценностей в формировании коммуникативной компетенции. Результаты исследования показывают, что система ценностей является ключевым детерминантным фактором в развитии культуры общения.

Ключевые слова: аксиология, культура общения, педагогические закономерности, дидактика, воспитание, система ценностей, коммуникативная компетенция, развитие личности, интерактивное обучение.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida shaxsning faqat bilim egallashi emas, balki uning muloqot madaniyati, ijtimoiy faolligi va qadriyatlar tizimiga asoslangan dunyoqarashi ham muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, aksiologik yondashuv ta’lim jarayonini insonparvarlik, ma’naviyat va qadriyatlar uyg‘unligida tashkil etishga xizmat qiladi.

Aksiologiya (yunoncha “axios” – qadriyat, “logos” – ta’limot) inson hayotidagi qadriyatlar tizimini o‘rganadigan falsafiy-pedagogik yo‘nalish bo‘lib, u ta’lim jarayonida shaxsning ichki madaniyatini shakllantirishga asos bo‘ladi. Aksiologiya

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi globallashuv sharoitida muloqot madaniyati nafaqat kommunikativ ko‘nikma, balki shaxsning ijtimoiy-axloqiy sifatlarini belgilovchi muhim omilga aylangan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi, ulardan biri nazariy tahlil va sintez bo'lib, bu metod yordamida tadqiqot ob'ektining nazariy asoslari chuqur o'rganildi va mavjud bilimlar tizimida yangi tushunchalar ishlab chiqildi. Qiyosiy pedagogik tahlil metodi esa turli pedagogik tizimlar va yondashuvlarni solishtirish orqali ularning afzalliklari va kamchiliklarini aniqlashga imkon berdi. Aksiologik yondashuv asosidagi kontent tahlili esa ta'lim jarayonida qadriyatlar tizimining ahamiyatini aniqlashda muhim rol o'ynadi, bu orqali o'quvchilarning muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy komponentlar belgilandi. Pedagogik modellashtirish metodi tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq etish imkonini berdi, bu orqali nazariy bilimlar va amaliy tajribalar o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlash maqsadida yangi pedagogik modellar ishlab chiqildi. Ilmiy adabiyotlarni tizimli o‘rganish metodi orqali mavjud tadqiqotlar va nazariyalar bir joyda jamlangan holda tahlil qilindi, bu esa tadqiqotning ilmiy asosini yanada mustahkamladi va yangi g'oyalar bilan boyitdi. Ushbu metodlarning birgalikda qo'llanilishi tadqiqotning sifatini oshirib, natijalarining ishonchliligini ta'minladi.

Nazariy asos sifatida Lev Vygotskyning ijtimoiy interaksion nazariyasi, John Deweyning tajribaviy ta’lim konsepsiyasi hamda Vasiliy Sukhomlinskyning tarbiyaviy qadriyatlar haqidagi qarashlari tahlil qilindi.

NATIJALAR VA MUNOZARALAR

Aksiologik yondashuv ta’lim jarayonini qadriyatlar tizimi asosida tashkil etishga yo‘naltirilgan pedagogik konsepsiya bo‘lib, u faqat bilim berish bilan cheklanmaydi, balki shaxsning axloqiy, estetik va ijtimoiy qadriyatlarini shakllantirishni ham asosiy maqsad sifatida belgilaydi. Ushbu yondashuvda ta’lim jarayoni inson shaxsini har tomonlama rivojlantiruvchi murakkab tizim sifatida qaraladi. John Dewey (1938) ta’kidlaganidek, ta’lim hayotga tayyorgarlik emas, balki hayotning o‘zidir, shu sababli o‘quv jarayoni real hayotiy tajriba bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi zarur. Demak, muloqot madaniyati ham faqat nazariy bilimlar asosida emas, balki amaliy tajriba va ijtimoiy faoliyat jarayonida shakllanadi.

Aksiologik yondashuv asosida muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida bir qator pedagogik qonuniyatlar muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, shaxsga yo‘naltirilganlik qonuniyati mavjud bo‘lib, unga ko‘ra muloqot madaniyati har bir o‘quvchining individual xususiyatlari, qiziqishlari va qadriyatlari asosida shakllanadi. Bu esa ta’lim jarayonida har bir shaxsning o‘ziga xosligini hisobga olish zarurligini bildiradi. Ikkinchidan, integrativlik qonuniyati didaktik va tarbiyaviy jarayonlarning uzviy bog‘liqligini ifodalaydi. Ya’ni bilim berish va tarbiyalash jarayonlari bir butun tizim sifatida amalga oshirilganda, ta’lim samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Uchinchidan, ijtimoiy-madaniy muhitga bog‘liqlik qonuniyati muloqot madaniyatining jamiyatdagi mavjud qadriyatlar tizimi bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shu sababli, ta’lim jarayonida ijtimoiy kontekst va madaniy muhitni hisobga olish muhimdir. To‘rtinchidan, faol muloqot qonuniyati kommunikativ kompetensiya faqat faol muloqot, o‘zaro hamkorlik va amaliy muloqot jarayonida shakllanishini ta’kidlaydi.

Aksiologik yondashuv asosida pedagogik tamoyillar ham shakllanadi. Insonparvarlik tamoyili shaxsni eng oliy qadriyat sifatida e’tirof etib, uning huquq va erkinliklarini hurmat qilishni nazarda tutadi. Qadriyatga yo‘naltirilganlik tamoyili ta’lim mazmunida axloqiy va ma’naviy qadriyatlarning ustuvorligini ta’minlaydi hamda o‘quvchilarda to‘g‘ri hayotiy qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Integrativlik tamoyili o‘qitish va tarbiya jarayonlarining bir butun tizim sifatida uyg‘unlashuvini ifodalaydi. Refleksivlik tamoyili esa o‘quvchining o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘z ustida ishlash va o‘zini rivojlantirishga intilishini rag‘batlantiradi. Kommunikativ faollik tamoyili esa muloqot jarayonida faol ishtirok etish, hamkorlik va o‘zaro fikr almashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Didaktik va tarbiyaviy jarayonlar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning integratsiyasi muloqot madaniyatini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Didaktik jarayon asosan bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lsa, tarbiyaviy jarayon shaxsning axloqiy sifatlari, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu ikki jarayon bir-biri bilan uyg‘un holda amalga oshirilganda, ta’lim jarayoni yaxlit pedagogik tizimga aylanadi va muloqot madaniyati yuqori darajada shakllanadi. Bunday yondashuv nafaqat o‘quvchilarning bilim darajasini

oshiradi, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda to‘g‘ri muloqot qila oladigan, ijtimoiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllanishiga ham yordam beradi.

Aksiologik yondashuv asosidagi pedagogik qonuniyatlar va tamoyillar ta’lim jarayonini yanada samarali, mazmunli va ma’naviy jihatdan boy qilishga xizmat qiladi. Ular o‘quvchilarning faqat bilim olishiga emas, balki ularning shaxs sifatida kamol topishiga, jamiyatda faol va mas’uliyatli fuqarolar bo‘lib yetishishiga zamin yaratadi.

Sukhomlinskiy ta’kidlaganidek, “ta’lim – bu inson qalbini shakllantirish jarayonidir.” [3] Demak, muloqot madaniyati faqat bilim emas, balki qalb tarbiyasidir.

Qadriyatlar tizimi muloqot madaniyatining markaziy va hal qiluvchi elementi sifatida namoyon bo‘ladi. U shaxsning butun ijtimoiy-axloqiy faoliyatini ichki jihatdan tartibga soluvchi muhim mexanizm bo‘lib, uning xulq-atvori va munosabatlar tizimini belgilaydi. Xususan, qadriyatlar tizimi shaxsning axloqiy qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi, ya’ni u qanday vaziyatda qanday qaror qabul qilishi, yaxshilik va yomonlikni qanday baholashi ham aynan ichki qadriyatlariga tayanadi. Shuningdek, u shaxsning ijtimoiy munosabatlarida ham muhim rol o‘ynaydi, chunki inson jamiyatdagi boshqa individlar bilan o‘zaro aloqaga kirishar ekan, o‘zining qadriyat mezonlari asosida munosabat shakllantiradi, hamkorlik qiladi yoki munosabatni tartibga soladi. Bundan tashqari, qadriyatlar tizimi kommunikativ xulq-atvorga ham bevosita ta’sir etadi, ya’ni muloqot jarayonida shaxsning nutq madaniyati, muomala uslubi, hurmat, bag‘rikenglik va odob-axloq normalariga amal qilishi aynan uning ichki qadriyatlari darajasi bilan belgilanadi. Shu bois, qadriyatlar tizimi muloqot madaniyatining nafaqat asosiy tarkibiy qismi, balki uning sifatini belgilovchi yetakchi omil hisoblanadi.

Vygotskiy nazariyasiga ko‘ra, ijtimoiy muhit shaxs rivojlanishining asosiy omilidir. [1] Shu bois, qadriyatlar tizimi muloqot jarayonida ichki boshqaruvchi mexanizm vazifasini bajaradi.

XULOSA

Aksiologik yondashuv asosida muloqot madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muloqot madaniyati faqatgina kommunikativ ko‘nikmalardan iborat emas, balki qadriyatlar tizimi, didaktik va tarbiyaviy jarayonlarning birlashuvi natijasida yuzaga keladigan murakkab pedagogik hodisadir.

Shaxsga yo‘naltirilgan va qadriyatlar asosidagi ta’lim modeli muloqot madaniyatini rivojlantirishda eng samarali yondashuv sifatida e'tirof etiladi. Ushbu model o‘quvchilarni faqat bilim bilan ta'minlab qolmay, balki ularning axloqiy va estetik qadriyatlarini ham rivojlantirishga qaratilgan. Bu jarayonda o‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlari va ijtimoiy konteksti hisobga olinadi, bu esa ta'limning samaradorligini oshiradi.

Muloqot madaniyatini shakllantirishda o‘qituvchilar va o‘quvchilar o‘rtasidagi faol hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon o‘zaro fikr almashish, tajriba almashish va bir-biridan o‘rganish imkoniyatlarini yaratadi. Natijada, o‘quvchilar nafaqat o‘z fikrlarini ifoda etishni, balki boshqalarning fikrlarini tinglash va hurmat qilishni ham o‘rganadilar.

Aksiologik yondashuv asosida muloqot madaniyatini rivojlantirish ta'lim jarayonini yanada boyitadi va o‘quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
2. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
3. Sukhomlinsky, V. A. (1977). Heart Given to Children. Moscow: Pedagogy.
4. Rogers, C. (1969). Freedom to Learn. Columbus: Merrill.
5. Noddings, N. (2013). Education and Happiness. Cambridge University Press.
6. Makarova, E. (2020). Pedagogical Foundations of Value-Based Education.
7. Kozlova, T. (2023). Modern Approaches to Value-Oriented Pedagogy.
8. Qurbonova M.F. Difficulties in enhancing communicativeness of pre-service English teachers. — “Maktabgacha va maktab ta’limi” ilmiy jurnal, 2025, №10. — B.275–277.
9. Qurbonova M.F. Pedagogical-psychological aspects of value formation in modern literary education. — Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 2024. — B.1348–1351.